

УДК 343.91:336

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2022.22>**І. В. Пашинська***orcid.org/0000-0003-0430-6667**старший викладач кафедри кримінальних розслідувань
Державного податкового університету***В. К. Жердев***orcid.org/0000-0001-5573-4093**аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Державний податковий університет*

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА ДОПОМОГОЮ ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

Захист економіки від різних протиправних посягань є однією з головних функцій держави та правоохоронних органів. Організована економічна злочинність перетворюється на один з основних факторів, що гальмують розвиток держави та рух до ринкової економіки, становлять реальну загрозу безпеці держави та суспільству. Кримінальні правопорушення у сфері економічної діяльності порушують соціальну стабільність суспільства, ставлять під загрозу розвиток і навіть можливість існування. Це вимагає належного реагування правоохоронних органів, поліпшення результативності боротьби з економічною злочинністю та підвищення ефективності забезпечення економічної безпеки держави.

Успішність розкриття та розслідування кримінальних правопорушень безпосередньо залежить від тактичної озброєності слідчого, його знань сучасних способів вчинення кримінальних правопорушень та особливостей їх розслідування. У цьому аспекті найважливішим стає наукове забезпечення розробки досконаліших методик розслідування економічних правопорушень, адаптованих під реалії сьогоденної злочинності.

З даного напрямку дослідження фундаментальними стали праці В.С. Богачук, М.Ю. Будзієвського, Т.О. Захарова, О.Л. Кобилянського, В.П. Корж, Р.В. Комісарчук, А.О. Мілевської, І.С. Смаль, І.М. Осики, В.І. Тихонова, О.В. Шведової. Втім питання виявлення організованої злочинності у сфері економічної діяльності з вивченням способів вчинення правопорушень за допомогою підроблення документів залишається мало дослідженим.

Мета статті полягає в дослідженні організованої злочинності у сфері економічної діяльності з характеристикою способу вчинення правопорушень за допомогою підроблення документів.

Економічні правопорушення з ознаками підробки документів складні за своїм змістом, відрізняються різноманіттям способів їх вчинення та шляхів досягнення злочинного результату. Нині

через швидкий розвиток новітніх технологій, практично неможливо сформулювати повноцінну методичку розслідування підробки документів, яка би могла охопити кримінальні правопорушення економічного характеру [1, с. 134].

Як відомо, кожна фінансова, господарська операція в сфері економічної діяльності відображається в облікових документах і на електронних носіях інформації, на підставі яких робляться записи в облікових регістрах, журналах, рахунках. За допомогою документів даються розпорядження про проведення фінансово-економічних операцій, укладанні угод, договорів; документи відображають виконання цих розпоряджень; вони мають правове значення; встановлюють відповідальність виконавців за проведені ними фінансові, господарські операції. При розслідуванні економічних кримінальних правопорушень, вчинених організованою групою, документи відносяться до основних джерел інформації про подію злочину, його способи, виконавців, інші обставини, що свідчать про організовану злочинну діяльність або створення умов для такої діяльності. Тому дослідження документів є одним з основних напрямів роботи слідчого, до якої залучають фахівця, який допоможе виявити ознаки матеріальних і інтелектуальних підробок, встановити виконавців документів, відібрати документи, необхідні для експертного дослідження.

Кримінально-процесуальне законодавство України до документів, як джерел доказів, відносить письмові документи (в тому числі цифри, нотні знаки, ієрогліфи), фото-, відео-, фоно-, кінодокументи, малюнки, карти, схеми, креслення, перфокарти, табуляграми; висновки ревізій та акти перевірок. У криміналістиці більшість дослідників до документів відносять письмовий або спеціально виготовлений предмет, на якому за допомогою письма, інших знакових систем зафіксовані відомості про обставини, що мають доказове значення для провадження. Заслугує на увагу точка зору М. В. Салтевського, який

розглядає документ, як матеріально фіксовану інформацію, яка відображає криміналістично значущі відносини і факти [2, с. 318-320]. У більшості випадків документи з досліджуваної категорії злочинів мають письмову форму.

З появою нових комп'ютерних технологій комп'ютерний запис став однією з форм засвідчення подій і фактів, що мають юридичне значення.

Статтею 200 КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими способами доступу до банківських рахунків, пристроїв для їх виготовлення [3]. При цьому законодавець у примітці до зазначеної статті під документами на переказ розуміє документи в паперовому або електронному вигляді. У зв'язку з цим ми згодні з А. В. Носовим і В. Б. Веховим, які відносять комп'ютерні записи до самостійного типу документів [4, с. 11-12]. Тим часом С. М. Астапкіна до документа відносить не тільки комп'ютерний запис, але і предмет, за допомогою він вона фіксується або виготовляється [5, с. 81].

Вирішення цієї проблеми вбачається в деталізації приватних криміналістичних методик і не тільки за складом кримінальних правопорушень, як це робиться в більшості випадків, а й з інших, криміналістичних підстав.

Оскільки підготовка до здійснення підробки документів може включати такі дії:

- досягнення домовленості між сторонами про підробку документів, про вид та розмір винагороди за такі дії;
- знахідка втраченого документа;
- розкрадання бланків документів, печаток, штампів;
- підбір приладу, що пише, або друкувального пристрою;
- змову з особами про виготовлення ними окремих реквізитів на бланку документа [6, с. 13].

Крім перерахованих дій, підготовка до підроблення документів може виражатися у виборі особою способу підробки, найбільш зручного місця та часу вчинення кримінального правопорушення, а також створення умов, що сприяють здійснити запланованому. Найчастіше дані кримінальні правопорушення здійснюються не самостійно, а в сукупності організованої злочинної групи.

Особливістю організованої злочинності сучасного періоду є встановлення контролю над значною частиною економічного потенціалу, фінансових ресурсів України. На відміну від соціально-кримінальних утворень, які були в 90-х і 2000-х р.р. нинішній стан організованої злочинної діяльності зазнає еволюційних змін в процесі формування, функціонування та розвитку.

Системо-утворюючі ознаки організованої економічної злочинності ми можемо охарактеризувати та виділити її, як:

– стійкий характер злочинного угруповання, розрахований на тривалу діяльність, недотримання правил ведення обліку та звітності;

– незаконний, протиправний і плановий характер діяльності з метою отримання максимального прибутку без відповідних записів в первинних і облікових документах;

– зменшення податкових зобов'язань, що базується на адміністративно-кримінальних методах приховування обліку доходів і майна та створення бухгалтерської і податкової звітності;

– складна ієрархічна структура матеріальної підробки в документах, що мають відношення до розрахунку величини доходу (прибутку);

– використання корупції працівників органів влади й управління для гарантування безпеки своєї діяльності;

– прагнення до монополізації (встановлення контролю) у певній сфері діяльності або на певній території, проникнення у легальний бізнес.

Серед комплексу загальної мети можна виділити три їх різновиди, які притаманні будь-якій структурі в процесі підробки документів.

По-перше, це за ради чого все (ціль, завдання, плани); по-друге, – взаємна вигода (цілі-орієнтири, коли спільні інтереси учасників реалізуються через організаційні, відповідні властивості організації); по-третє, – цілі-системи рівноваги, стабільності, цілісності, встановлені управлінням і необхідні для функціонування структури. У той же час можна виділити специфічні цілі, властиві злочинним колективам корисливо-господарської спрямованості. Люди, що самоорганізуються в злочинні групи, мають на меті – отримання надприбутків і їх легалізацію. У зв'язку з цим економічними для формування організованих злочинних утворень є: сумісність особистих цілей кожного учасника з цілями групи; забезпечення ефективної та безпечної легалізації незаконних доходів.

Слід зазначити, що наведені цілі є загальними для організованих груп, злочинних організацій, спільнот на стадії їх формування. Вчинення економічних злочинів із ознаками підробки документів можуть мати і інші цілі: підроблення засобів масової інформації, документів щодо ведення міжнародного бізнесу і тому подібне.

Вважаємо, що певне наукове і практичне значення має актуальність дослідження способу вчинення кримінальних правопорушень організованими злочинними групами під час розслідування економічних злочинів із ознаками підробки документів.

У кримінально-правовій науці спосіб вчинення кримінальних правопорушень розглядається, як один з елементів об'єктивної сторони складу злочину. Досить слушно зазначає В. Н. Кудрявцев, що під способом злочину слід розглядати сукупність прийомів, використовуваних злочинцем

при реалізації своїх намірів [7, с. 110]. Аналіз норм кримінального закону показує, що в одних складах економічних злочинів спосіб вчинення є обов'язковим елементом (розкрадання шляхом привласнення, зловживання службовим становищем; фінансове шахрайство та ін.) В інших складах економічних злочинів самі є способами окремих злочинів (фіктивне підприємництво), де підrobка документів є основним чинником для здійснення незаконних дій. Зокрема в складі зазначених злочинів законодавець дає вичерпний перелік заборонених способів (виготовлення або збут підrobлених грошей або цінних паперів; незаконне виготовлення, підrobлення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підrobлених контрольних марок; підrobлення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів і т.д.). Таким чином, в кримінальному законі спосіб злочину пов'язаний з його характеристикою. Будучи одним з елементів об'єктивної сторони злочину, спосіб злочину відображає діяння, що дозволяє класифікувати склади економічних кримінальних правопорушень, а також використовувати його в якості кваліфікуючої підстави.

Вчинення та приховування підrobки документів спрямований на досягнення загальної злочинної мети, з огляду на це великого значення набуває поняття «спосіб злочину».

Знання способу вчинення кримінального правопорушення можна розглядати, як один із шляхів встановлення істини у конкретному провадженні, розслідування якого може йти від встановлення способу вчинення кримінального правопорушення до його розкриття [8, с. 11].

В той же час способи вчинення підrobки документів, як ознака скоєння економічних злочинів перебувають у кореляційній залежності від предмета злочину, обстановки його вчинення, місця та часу, а також від особи злочинця. Така залежність була встановлена вченими під час вивчення судово-слідчої практики.

Висновки. Вивчення способу вчинення кримінальних правопорушень організованими злочинними групами під час розслідування економічних злочинів із ознаками підrobки документів не відокремлено, а разом з іншими елементами криміналістичної характеристики є ефективним засобом досягнення мети розкриття та розслідування підrobки документів.

З вище викладеного можемо зазначити, що подальше дослідження елементів криміналістичної характеристики підrobки документів, встановлення їх взаємозалежності є важливим етапом на шляху до розробки ефективних рекомендацій щодо виявлення, розслідування та попередження кримінальних правопорушень у сфері економіки. Володіння інформацією про спосіб підrobки документів дозволяє висувати обґрунтовані версії про

суб'єкт злочину, що розслідується, вибирати раціональну лінію поведінки при проведенні слідчих дій та оперативно розшукових заходів.

Література

1. Криміналістика: навч. посібник / за ред. Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.. К.: Атіка, 2012. 496 с.
2. Салтевський М. В. Криміналістика. У 2-х ч. Ч. 1. Харків: КонСУМ, Основа, 1999. 416 с.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print>.
4. Носов А. В., Вехов В. Б. О некоторых аспектах криминалистической характеристики преступлений, совершаемых с использованием пластиковых платежных документов. *Преступность в сфере кредитно-финансовых отношений* : инф.-анал. бюллетень. Москва, 1999 № 2. С. 10-14.
5. Астапкина С.М. Криминальные расчёты: уголовно-правовая охрана инвестиций. Москва, 2005. С. 80-82.
6. Шведова О.В. Комплексне криміналістичне дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2016. 19 с.
7. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления: Опыт криминологического моделирования. М., 1998. С. 110-118.
8. Осика І.М. Розслідування підrobлення документів та їх використання у сфері підприємництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2007. 20 с.

Анотація

Пашинська І. В., Жердев В. К. Важливість способу вчинення кримінальних правопорушень організованими злочинними групами під час розслідування економічних злочинів із ознаками підrobки документів. – Стаття.

Стаття присвячена питанням способу вчинення кримінальних правопорушень організованими злочинними групами під час розслідування економічних правопорушень із ознаками підrobки документів. Зазначено, що організована економічна злочинність перетворюється на один з основних факторів, що гальмують розвиток держави та рух до ринкової економіки, які становлять реальну загрозу безпеці держави та суспільству. Особливістю організованої злочинності сучасного періоду є встановлення контролю над значною частиною економічного потенціалу, фінансових ресурсів України. Що передбачає актуальність дослідження обраної тематики.

Доводиться, що емпіричною базою для формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є офіційні дані статистики про стан злочинності; матеріали оперативно-розшукової та судово-експертної діяльності; дані узагальнення слідчої практики; результати оперативних нарад, міжвідомчі інформаційні листи, в яких викладена практика розкриття і розслідування економічних злочинів із ознаками підrobки документів.

Вона може бути представлена, як система узагальнених даних про певні однорідні типові ознаки суб'єкта цих діянь, мотивації його злочинної поведінки, предмет посягання, обстановку, і головне способи, які мають значення для виявлення і розкриття криміналь-

них правопорушень криміналістичними засобами, прийомами і методами.

Криміналістична характеристика щодо вивчення способу вчинення кримінальних правопорушень організованими злочинними групами під час розслідування економічних злочинів із ознаками підробки документів в основному розробляється стосовно до певних груп, видів, різновидів таких діянь на основі виділення їх складових елементів, особливостей і ознак (слідів), закономірних зв'язків між ними, характерних для певного регіону, періоду, соціально-економічної ситуації, криміногенної обстановки.

Системо-утворюючі ознаки організованої економічної злочинності ми охарактеризували та виділили їх, як:

- стійкий характер злочинного угруповання, розрахований на тривалу діяльність, недотримання правил ведення обліку та звітності;

- незаконний, протиправний і плановий характер діяльності з метою отримання максимального прибутку без відповідних записів в первинних і облікових документах;

- зменшення податкових зобов'язань, що базується на адміністративно-кримінальних методах приховування обліку доходів і майна та створення бухгалтерської і податкової звітності;

- складна ієрархічна структура матеріальної підробки в документах, що мають відношення до розрахунку величини доходу (прибутку);

- використання корупції працівників органів влади й управління для гарантування безпеки своєї діяльності;

- прагнення до монополізації (встановлення контролю) у певній сфері діяльності або на певній території, проникнення у легальний бізнес.

Вище наведені ознаки допомагають виділити елементи криміналістичної характеристики підробки документів та встановити їх взаємозалежність з важливим етапом на шляху до розробки ефективних рекомендацій щодо виявлення, розслідування та попередження кримінальних правопорушень у сфері економіки.

Ключові слова: економічні злочини, підроблення документів, організована злочинна група, криміналістична характеристика, спосіб вчинення злочину.

Summary

Pashynska I. V., Zherdev V. K. The importance of the method of committing criminal offenses by organized criminal groups during the investigation of economic crimes with signs of document forgery. – Article.

The article is devoted to the issues of the method of committing criminal offenses by organized criminal groups during the investigation of economic offenses with signs of document forgery. It is noted that organized economic crime is turning into one of the main factors inhibiting the development of the state and the movement towards a market economy, which pose a real threat to the security of the state and society. A feature of organized

crime in the modern period is the establishment of control over a significant part of the economic potential and financial resources of Ukraine. What implies the relevance of the research of the chosen topic.

It is proven that the empirical basis for the formation of a forensic characterization of criminal offenses is official statistical data on the state of crime; materials of operational investigative and forensic expert activity; data summarizing investigative practice; results of operational meetings, interdepartmental information letters, which outline the practice of disclosure and investigation of economic crimes with signs of forgery of documents. It can be presented as a system of generalized data about certain homogeneous typical features of the subject of these acts, motivations of his criminal behavior, object of encroachment, environment, and most importantly methods that are important for the detection and disclosure of criminal offenses by forensic means, techniques and methods.

Forensic characteristics regarding the study of the method of committing criminal offenses by organized criminal groups during the investigation of economic crimes with signs of forgery of documents is mainly developed in relation to certain groups, types, varieties of such acts based on the selection of their constituent elements, features and signs (traces), regular connections connections between them, characteristic of a certain region, period, socio-economic situation, criminogenic situation.

We have characterized and highlighted the system-forming signs of organized economic crime as follows:

- the stable nature of the criminal group, designed for long-term activity, non-compliance with the rules of record-keeping and reporting;

- illegal, wrongful and planned nature of activity with the aim of obtaining maximum profit without corresponding entries in primary and accounting documents;

- reduction of tax liabilities, which is based on administrative and criminal methods of concealing income and property accounting and creating accounting and tax reporting;

- a complex hierarchical structure of material forgery in documents related to the calculation of income (profit);

- the use of corruption by employees of government and management bodies to guarantee the safety of their activities;

- striving for monopolization (establishment of control) in a certain field of activity or in a certain territory, penetration into legal business.

The above features help to identify the elements of the forensic characteristics of document forgery and establish their interdependence with an important stage on the way to the development of effective recommendations for the detection, investigation and prevention of criminal offenses in the economic sphere.

Key words: economic crimes, forgery of documents, organized criminal group, forensic characteristics, method of crime.